

הלכות ט' באב ומשמעותן / הרב אליעזר קשתיאל שליטי"א

המערכות ההלכתיות מלמדות לא פעם על העולם הנפשי, הרוחני והרגשי שאמור לעצב אותנו. מה שנראה בהלכה כהוראות מעשיות בעצם משקף מאחורי הקלעים מהלך נפשי ומעמד רגשי. לכן יש חשיבות עצומה לא רק ללמוד את ההלכות לפני כל זמן ומועד, אלא גם לנסות להתחקות, דרך ההלכות, אחר המגמה הפנימית הבאה לעצב את החיים שלנו בזמן נתון. כשאנו באים לנתח את הלכות ט' באב, אנו רואים שהלכות ט' באב הן בעצם תערובת, או תרכובת, של שתי משפחות, שני מקורות שונים של הלכות. מצד אחד חלק מהלכות ט' באב נגזרו ישירות מהלכות יום הכיפורים: "ט' באב אסור ברחיצה, בסיכה, בנעילת הסנדל ובתשמיש המיטה". מילה במילה מה שמופיע לגבי יום הכיפורים. בראש ובראשונה ט' באב הוא יום צום, וכיום צום עם כל הלכותיו הוא לקוח במדויק מיום הכיפורים, כך מובא בגמרא. גם דיני רחיצה המדויקים נלמדים מהלכות יום הכיפורים, כולל מתי מקילים ומתי מחמירים וכו'.

מצד שני, ישנם הרבה הלכות בט' באב שלקוחות ממקור אחר לגמרי, מבית אב שונה, מהלכות אבלות. למשל, אנו יודעים שאבל אסור בדברי תורה, אבל יושב על הקרקע, בבית אבל לא אומרים "שלוש". אלו הלכות שמופיעות בהלכות ט' באב בסימן תקנ"ד, והן לקוחות ישירות מהלכות אבלות. ביום הכיפורים זה מעולה ללמוד תורה, הכהן הגדול היה לומד כל הלילה. ביום הכיפורים איננו יושבים על הרצפה, וזה נפלא להגיד אחד לשני "שלוש". לעומת זאת, אבל איננו צם, אין הלכה כזאת בהלכות אבלות. לאבל מותר ליטול ידיים בצורה רגילה, לא כמו בגדרי יום הכיפורים.

זאת אומרת שבט' באב חיברנו יחד הלכות מיום הכיפורים והלכות מעולם האבלות. אך לא רק ששתי המערכות ההלכתיות הללו שונות, אלא הן במידה רבה הפוכות ואפילו סותרות. אבלות זה חידלון, אבלות זה אומר אין, נגמר. "מתו מוטל לפניו". אבלות זה שאין אור בקצה המנהרה, יותר לא נראה את אותו קרוב, חבר. כשאדם עומד אל מול החושך הנורא הזה, אל מול האבדון המוחלט, ההלכה באה ומדריכה אותו איך עוברים ימים של עמידה מול אבדון, מול חידלון, מול סוף. הוא לא יבוא יותר. לעומת זאת, המסר של יום הכיפורים הוא שיש תשובה, שאפשר לתקן. הכל ניתן לתיקון. גם "אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו, אם יאדימו כתולע, כצמר יהיו". ביום הכיפורים האדם נטהר, נולד כבריה חדשה. העתיד לפניו, הכל אפשר לתקן. נמחקים העוונות והאדם יוצא חדש. זה יום מלא תקוה, מלא אופטימיות, מלא עתיד. אחד משני הימים הכי טובים לישראל. אבלות ויום הכיפורים אלו שני הפכים. אבלות זה - אין, יום הכיפורים זה - יש המון, הכל יכול להיות, אין גבול.

אם כן, מה אנו אמורים לחוות בט' באב, אבלות או יום הכיפורים?

עד חצות היום של ט' באב מאוד בולטת מגמת האבלות. לא יושבים על כסא עד חצות. בבוקרו של ט' באב לא מניחים תפילין, כמו אבל שביום הראשון לאבלו לא מניח תפילין. אפילו לא מתעטפים בטלית. ממש אבל מוחלט. יושבים על הרצפה, מרבים בקינות, לא עושים מלאכה (כמו אבל, שגם אסור בעשיית מלאכה). גם כשאנו מוציאים את ספר התורה בתפילת שחרית, מאוד מודגשת אווירת האבלות. לא רק שאנו קוראים את ההפטר במנגינה של איכה, אלא מובא בטור בשם הגאונים, שכשהיו מוציאים את ספר התורה מההיכל היו שמים אפר בראש הספר, והיו עושים מעין הלוויה לספר תורה. בחלק מקהילות צפון אפריקה יש פיוט מיוחד שאומרים בזמן הוצאת ספר תורה, שעניינו - התורה אבלה, התורה מתה, התורה חוגרת שק. יש אפילו האומרים בתחילת קריאת התורה "ברוך דיין האמת".

אם כן, 'המנגינה המרכזית' בבוקרו של יום ט' באב, היא אטמוספירת האבלות. אבלות זה מצב שבו לא אומרים שלום, לא לומדים תורה. אבלות זה שמשוהו מת. לא על כל דבר עושים אבלות. אדם שהפסיד כסף אינו יושב שבעה. גם אם אדם נפצע קשה לא יושבים שבעה. אדם שהפסיד מצווה מאוד חשובה גם לא יושב שבעה. אפילו הפסיד מאה מצוות, עדיין אינו אבל. אבלות זה משהו מאוד מסוים. אבלות זה כאשר החיים הסתלקו ואינם, לא פחות מזה. אין חיים.

חורבן בית המקדש אינו חסרון של איזה ערך מוסף, או חוסר יכולת לקיים כמה מצוות, רבות ככל שיהיו. חורבן בית המקדש פירושו - אין לנו חיים. "רחם על ציון כי היא בית חיינו". כל מה שאנו רואים שקיים זה לא חיים, זה דמי של חיים. זה רק צל של חיים, 'היכי תמציי' של חיים. לא חיים באמת. מה זה חיים של עם ישראל? חיים של עם ישראל זה רוח

הקודש. כל עוד אין רוח הקודש ברמה הלאומית, כל עוד אין עם עם רוח הקודש, זה לא נקרא חיים מבחינתנו. הרב קוק כותב ב'אורות', שחסרון רוח הקודש בישראל אינו רק העדר מעלה, אלא מחלה קשה מאוד. החיים של עם ישראל צריכים להיות חיים שבאופן טבעי מה שזורם בהם זה רוח הקודש. אם לא, זה לא נקרא חיים. זה סוג של מוות. יכול להיות שאנחנו קיימים פיזית, אבל מבחינתנו זה לא נקרא לחיות.

מובא במסכת שבת (דף סג), שעצי ירושלים היו של קינמון. בשעה שהיו מסיקים את התנור בעצי הקינמון ריחם היה נודף בכל ארץ ישראל. משחרבה ירושלים נגזזו ולא נשתייר מהם אלא כשיעור שעורה, ואותה שעורה נמצאת בבית הגנזים של המלכה שנקראת צמצמן.

עיקר העניין של עצי קינמון הוא הקליפה, שמה נמצא הריח המשובח של הקינמון. קליפה זה מעטפת חיצונית, המעטפת של החיים. הנושא שלנו בטי' באב הוא המעטפת, הרוחב של החיים הלאומיים. מה מצב הרוח הלאומי, האווירה הכללית, האטמוספירה. שרוצים לעסוק באטמוספירה כללית של עם, מדברים על מצב רוח, מצב ריח.

כשירושלים הייתה בנויה, הקודש היה כל כך חזק ומרכזי, כל כך משפיע ומתגלה, עד שכל קליפות החיים היו מלאות ריח טוב, מלאות זרימת חיים של קודש. כשהסיקו את העצים במרכז ארץ ישראל, כשהייתה התעוררות של חום, של רגשות, בירושלים, זה היה מתפשט על כל ארץ ישראל. מדובר בזרם חיים של עם שלם שזאת זרימת החיים שלו, ריח טוב, עוצמה של טהרה. עם שקם בבוקר וכולם, או לפחות רובם, רוצים להתקדם בקודש, זה האינסטינקט. מדובר במצב של מיליוני נביאים, ועל כל מליון נביאים יש מיליוני נביאים בדרך, כאלו שהם עוד לא נביאים, בדרגת רבי עקיבא, הלל הזקן. זו סוגיה לאומית. חלקים נרחבים מאוד מהעם קשורים לנבואה. זאת אוירה ציבורית, חיים לאומיים. זה ריח קינמון שמתפשט בכל הארץ. אור חיים יפים, טהורים, מאירים, שמפיצים ריח טוב ובשמי עדן גן אלוקים בארץ ובעולם.

יש קשר אורגני, קשר חי, בין בית המקדש לבין כל חלקי החברה. יש כח אלוקי, פנימי, שתופס מקום בחיים והופך למקור ישועה. כשנחרב בית המקדש החיים האלוקיים הפסיקו להתגלות בחברה. אין הרגשה חברתית פשוטה, טבעית, אינסטינקטיבית, לקודש. זה לא זורם, לא מובן מאליו, לא פשוט. רק אצל יחידי יחידים זה מתגלה, רק אצלם יש התלהבות טבעית של ריח, קליפה מלאה ריח, מעטפת חיים מלאה ריח. זה נמצא אצל יחידים, כשעורה. שעורה מבטא עוד עניין חוץ מכמות קטנה, שעורה זה מאכל בהמה. גם אם יש קצת חיים, הם מספיקים רק בשביל מוטיבציית קיום פשוטה, סתם להתקיים, בזה מתמצה מוטיבציית החיים של העם. תביעת הקודש לא מתפשטת למרחב, לא מתגלה החוצה. רגשות הקודש, עוצמות הקודש, חיי הקודש, גנוזים, ולא נשתייר מהם אלא כשעורה שנמצאת בבית הגנזים של מלכה, בת מלך שבנו, נשמה שהיא סגורה בחדרי הלב, "כבודה בת מלך פנימה", שנקראת צמצמה, מצומצמת, לא מצליחה להתפשט למרחב. זה נקרא מוות. "עלה מוות בחלוננו" זה כשהחיים לא מתפשטים, לא מתגלים. הזהות שלנו נמצאת במקום אחד קטן, מצומצם מאוד, שלא מתגלה כזרימת חיים, כהרגלים, כטבע. צמצום האורה האלוקית.

המצב הנורמלי הוא שבלילה כל עם ישראל לומדים תורה, זה האינסטינקט הבריאי. מה עוד אפשר לעשות בלילה? אין משהו יותר טוב לעשות. הרמב"ם בהלכות תלמוד תורה אומר, שבית שלא לומדים בו תורה בלילה ראוי לשורפו באש. מה זה לשורפו באש? הכוונה שאין לו זכות קיום. זה לא חיים של עם ישראל. חיים של עם ישראל זה ללמוד תורה בלילה. זה טבעי, מובן מאליו, ברור. כשזה לא טבעי, לא מובן מאליו, לא ברור, זה נקרא חורבן.

אנו צריכים לחוש את הכאב האדיר, את הצער ואת האבל על החידלון של החיים, החיים שאינם. חיי הנבואה, חיי האינסטינקטים הקדושים, הזרימה החברתית הלאומית, שכולם נוהרים אל הקודש והקודש מנחה אותם ודוחף אותם בצורה כל כך חיה, פשוטה. זה לא קיים. כשזה לא קיים למה אנחנו חיים? מה החיים שלנו שווים?

בטי' באב לא אומרים "שלום". שלום מבטא קשר חברתי. אין לנו קשר חברתי. קשר חברתי זה שכל החברה כאיש אחד רצה אל הקודש. נפסק בשולחן ערוך שאם הדיוט נותן שלום, משיבים לו בשפה רפה, בכבוד ראש. מה שלום? איזה שלום? בטי' באב יושבים על הרצפה. לשבת על הרצפה זו תחושת אפסות. אין לנו חוט שדרה, איבדנו את הכבוד העצמי. כבוד יש למי שיש לו חיים, מי שאין לו חיים אין לו כבוד.

מאוד חשוב להתאבל, לבכות, לעבור את האבל כמי שמתו מוטל לפניו. משום שרק על ידי האבל המאוד קשה, על פי כל הלכות האבלות, אנו נתחיל לחלום. רק מי שמאוד מתאבל ומאוד כואב לו, יכול להתחיל לחלום חלומות. הוא חולם על משהו אחר, על עתיד אחר. מי שלא כואב לו, מי שלא בתחושת חידלון, למה לו לחלום? חסר קצת פה ושם, אבל בסה"כ הכל בסדר...

מטרת האבלות היא הקניית כאב, חיסרון ותודעה שהמצב איום ונורא, בשביל שנתחיל לחלום. עם שחולם יכול להחלים. לעם שחולם יש תקווה להירפא. חייבים לחלום. זה הסיכוי שלנו, ההצלה שלנו, הישועה שלנו. זאת הנחמה של עם ישראל. חלומות גדולים באים רק במקום שיש חיסרון, מוות, כשאין כלום. רק אז מתחילים לחלום. עם חצות היום מתחילים לקום. יושבים על כסא, מניחים תפילין במנחה, מתעטפים בטלית, מוציאים ספר תורה וקוראים כמו בתענית ציבור רגילה. לא אבלות. מקילים קצת בעשיית מלאכה, מקילים קצת בדברי תורה. משהו באוויר משתנה. אמנם עדיין צמים, אבל יש קצת פחות אבלות. יותר תשובה, תענית ציבור שיש בה תשובה. קוראים את י"ג מידות הרחמים, קוראים הפטרה של תענית ציבור, "עננו", אנחנו קצת בעולם של תשובה, של תענית ציבור שבאה לרומם אותנו. תשובה זה מושג שבא מיום הכיפורים. תשובה זה אומר תיקון, תקווה. חלומות. צריך לדעת שזה לא שני מצבי נפש סותרים. זה סיבה ותוצאה. ככל שהאבל יותר עמוק, יותר שורשי, יותר קיומי, כך הרצון לתשובה, לשינוי, לעתיד, לתקווה, הולך וגדל. אסור לזלזל ברגשות האבל. לא לדלג על הצער, לא לקפוץ.

הרב קוק כותב (קובץ ג כה) שיש יוצרים שאוהבים ליצור יצירות בכל מיני נושאים, והם יוצרים שטחיים שחפצים ליצור מתוך שובע, מתוך אכילה ושתיה. כשאומרים להם 'צער', 'מרירות', זה נראה להם דבר השייך לאומנים נכשלים, לא ליוצרים המובחרים. אך זו טעות מרה. צריך לדעת שהיצירות הכי גדולות הן תוצאה של חלומות גדולים. וחלומות גדולים הם תוצאה של מרירות וצער. מי שאין לו מרירות וצער לא חולם. שלמה אומר: "אף חכמתי עמדה לי", חכמה שלמדתי באף היא שעמדה לי. מה שלמדתי מתוך צער גדול, מתוך ייסורים, מתוך מרירות, שם באמת גדלתי.

לכן בבוקר, כשקוראים למשל בספר ירמיה, אומר השולחן ערוך שאם יש פסוקי נחמה צריך לדלג. צריך לדלג על הנחמה ולא על האבלות. עכשיו אבלות. אסור לקפוץ.

"קול ברמה נשמע, נהי בכי תמרורים, רחל מבכה על בניה כי איננו". רחל מבכה על בניה זה אומר שהיא לא משלימה עם המציאות. זה בדיוק מה שגורם לכך שיש תקווה לאחריה. הבכי שלה הוא מקור התקווה. מי שמרגיש, כואב לו, אכפת לו, הוא מודע לחיסרון, בוער לו בעצמות, אחר כך הוא גם יקווה, ישאף, יחלום ויצפה. אולי יעשה משהו בנידון, אולי ישוב בתשובה. יש תקווה לאחריה.

בהדרגתיות אנחנו עוזבים את הלכות החורבן ומיד בשבת שתבוא אחרי ט' באב מתחילים שבע שבתות של נחמה. בשבתות אלו קוראים את שבע ההפטרות הכי יפות שיש, אין יותר יפות מהם. יש בהם את התיאורים הכי מלבבים, הכי מדהימים שיש על תהליך הגאולה. ההפטרות האלו הן החלומות הכי יפים שעם ישראל יכול היה לחלום מעודו. דווקא מתוך כאב אדיר צומחים כאלה חלומות. זאת הנחמה. הנחמה היא היכולת לחלום. אם אנו חולמים יש מה לעשות איתנו. אנו צריכים להיות אנשים שלא מתביישים לחלום חלומות גדולים. הרב קוק כותב באורות הקודש, שבעלי החלומות הגדולים הם מושיעי העולם, הם תקוות העולם. מי שיש לו חלומות קטנים שמתפשרים עם המציאות הוא לא דוחף את המציאות קדימה באמת, הוא לא מהפך אותה, הוא לא דורש גאולה וישועה, אז היא גם לא תבוא. מכל שנה בט' באב צריכים לצאת אנשים בעלי חלומות יותר גדולים, יותר נחושים, יותר עוצמתיים, בלי גבולות. ככל שלא נסיח דעתנו מן האבלות, נחלום אחר כך חלומות יותר גדולים.

איזה חלומות? על עם שלם, שהדבר שמניע אותו בחיים זה לעשות חסד, צדקה, קרבת אלוקים. זה מה שדוחף את כולם ביום יום, לא מתביישים לחלום על זה. לחלום על עם שכל מה שהוא רוצה כל הזמן זה לטהר את חייו, ואם יש בעיה הכי קטנה, מיד הוא רוצה לתקן. כן, על זה אנו רוצים לחלום. כשאנו חולמים חלומות כאלה זה מאוד מזכך אותנו. כי אם חולמים על משהו זה אומר שזה הכי חשוב, הכי יקר, זה תמצית הקיום. לאט לאט נהיים כאלה, זה הופך להיות הנושא בחיים, ואז כל מיני נושאים אחרים הופכים להיות פחות חשובים, הם לא החלום.

קמים מהשבעה בט"ו באב, שבעה ימים אחרי ט' באב. מה זה ט"ו באב? חג החלומות. חגיגת חלומות. כל אחת הולכת ורוקדת בכרמים וחולמת על האביר שלה, על הנסיך, ולא מתביישת לחלום. "צאנה וראנה בנות ציון במלך שלמה בעטרה שעטרה לו אימו ביום חתונתו וביום שמחת ליבו", אומרת המשנה בתענית: "יום חתונתו" זה מתן תורה, "יום שמחת ליבו"

זה בנין בית המקדש שייבנה במהרה בימינו. ר' צדוק הכהן מלובלין מסביר שט"ו באב זה חג כיסופי המקדש. רוקדים בשילה, רוקדים בירושלים, מתגעגעים למקדש. כל האווירה היא סביב זה. מתוך זה יש רצון לבנות, להקים משפחות, לחיות. הכל מתוך הכיסופים למקדש. קמים מהשבעה עם ציפיות מאוד גדולות וזה מוביל למעגלים שלמים של כיסופים. עכשיו יש מנהג חדש בחתונות, שבסוף החופה שרים "ייבנה המקדש". מנהג מצוין. זה מה שדוחף אותנו.

כל אחד ואחד יכול לשוות לנגד עיניו צער ועגמת נפש אדירים על כל מה שאין, על כל חיסרון רוח הקודש של האומה. מספיק לעצום את העיניים ולראות את הר הבית כפי שהוא היום. "הר ציון ששמים, שועלים הלכו בו". המצב בהר הבית הוא המדחום המדויק של מצב הרוחניות באומה. מי שרוצה לדעת מה מצב המתח הרוחני הלאומי – יסתכל מה קורה בהר הבית. יש לנו הרבה מה לבכות. זה קורע את הלב, וצריך שזה יקרע את הלב. רק אחרי שהלב יקרע וישתות דם, אז באמת נוכל להתחיל לחלום. ר' עקיבא לא מתווכח עם התנאים שאומרים לו שיש פה שועלים, הוא רק אומר להם: "תדעו לכם, זה רק מגביר לי את החלומות". זה לא שהוא לא מתאבל, הוא מתאבל מאוד, אך זה מגדיל לו את הציפיות, את התקוות, את רצון התשובה.

זה טוב וחשוב להיות מודעים לבעיות הרוחניות הקשות שיש עדיין לחברה הישראלית, צריך לבכות על זה. אולי נתחיל להתעורר, לעשות משהו. להתעורר לזה שעדיין חלקים כל כך גדולים מעם ישראל לא טעמו עדיין טעמה של תורה. חלקים כל כך גדולים מעם ישראל מסוגלים להעביר שעות מהיום בהבלים, בשטויות ובתרבות זרה, שאפילו לא גורמת להם ייסורי מצפון. איננו רוצים לקטרג, אנו בוכים, זה נורא עצוב. עם שאמור להיות "עם כלביא יקום וכארי יתנשא", ורש"י אומר שכל העם קמים כאריות וזריזים במצוות. רצים בבוקר להניח תפילין, לקרוא קריאת שמע ולקבל עול מלכות שמים. במקום זה, המומחים אומרים שאחוזים מאוד גבוהים מהחברה, קודם כל פותחים את האתר שלהם לראות אם יש משהו חדש. זה עוד לא זה. החיים שלנו עוד לא הופיעו במלואם, אנו עדיין מתים.

הצער, הבכי והדמעות מושיעים אותנו, מרוממים אותנו, דוחפים אותנו לשנות, להתפלל, לעשות משהו. כל אחד ואחד בגזרה שהוא נמצא בה ויכול לפעול בה. לדחוף קדימה. איך יכול להיות שזה עם ישראל? זה כל מה שיש בנו? זה נקרא "הר ציון ששמים", זה נקרא "שועלים הלכו בו".

אפשר לומר בדרך דרוש: "עלה מוות בחלוננו", חלונות היום זה תרתי משמע. היום הכל מלא מוות בחלוננו. שבעים אחוז מבני הנוער בישראל נכנסו לאתרי מוות ב'חלונות' שלהם. אתרי מוות רוחניים, אתרי מוות נפשיים. אתרים שהורגים את הנשמה, מחסלים את הצלם האנושי. הלב שותת דם, עלה מוות בחלוננו. זה נקרא חורבן. חורבן הנשמות זה העיקר. "ושכנתי בתוכם", בתוך הנשמות של עם ישראל. איך יכול להיות דבר כזה, שהלב של נערים וילדים רכים מתמלא בכל כך הרבה זוהמה?! כל כך הרבה שעות ביום! יש המדווחים על עשר שעות ביום! "על זה היה דווה ליבנו, על אלה חשכו עינינו".

בעזרת ד', מתוך האבלות, הציפיות, התפילות, התשובה, הגעגועים והכיסופים, הקב"ה יראה את עונינו ויראה את רצוננו החזק והבלתי מתפשר, וגם הוא יפסיק להתפשר, יתבע את כבודנו וישיב שכנה לציון, "השיבנו ד' אליך ונשובה, חדש ימינו כקדם".